

Who's who bij de antieke goden en helden in de
schilderijen van Jordaens

Who's who

JORDAENS

— EN DE ANTIKEN —
— ET L'ANTIQUITÉ —
— UND DIE ANTIKE —
— AND THE ANTIQUE —

Who's who

Who's who bij de antieke goden en helden in de schilderijen van Jacques Jordaens

EDUCA-
TEAM

Dossier gerealiseerd door Educateam naar aanleiding van de tentoonstelling *Jordaens en de Antieken*

Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België

12.10 2012 > 27.01 2013

www.expo-jordaens.be

Inhoud

De dochters van Cecrops en Erichthonius (J.-Ph. Th.)*	p. 6
Pan en Syrinx (S.M.)*	p. 8
Meleager en Atalanta (J-Ph. Th.)*	p. 10
Apollo en Marsyas (S.M.)*	p. 12
Mercurius en Argus (J.S.) *	p. 14
Prometheus geboeid (G.B.)*	p. 16
Vertumnus en Pomona (S.M.)*	p. 18
Venus en Adonis (J.S.)*	p. 20
Sater en boer (G.B.)*	p. 22
De ontvoering van Europa (M.K.)	p. 24
Triomf van Bacchus (M.P.)	p. 26
Diana en Callisto (V.D.)*	p. 28
Rust van Diana na de jacht (V.D.)*	p. 30

Dit dossier werd gerealiseerd door Educateam, de educatieve dienst van de Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België, naar aanleiding van de tentoonstelling *Jordaens en de Antieken*.

Om de tentoongestelde schilderijen van Jordaens beter te begrijpen, biedt Educateam u een dossier aan onder de titel « Who's who ». U vindt er tekst en uitleg bij de boeiende wereld van antieke goden en helden.

Wat hebben deze vreemde creaturen met hun onwaarschijnlijke avonturen ons vandaag nog te vertellen? Dit dossier maakt u wegwijs in de wirwar van namen en attributen.

Zoals veel van zijn tijdgenoten maakte Jordaens gebruik van antieke en iconologische bronnen waaronder de *Metamorfosen* van Ovidius. Hij is erin geslaagd de Grieks-Romeinse erfenis met een frisse en originele blik te benaderen.

De dochters van Cecrops en Erichthonius

Figuur 1: J. Jordaens, *De dochters van Cecrops vinden het kind Erichthonius*, 1617, Antwerpen, Koninklijk Museum voor Schone Kunsten, inv.842

De mythe...

Op een dag probeert Vulcanus, de god van het vuur, Minerva, de godin van de wijsheid, te verkrachten. Het zaad van Vulcanus bevuilt het bovenbeen van de maagdelijke godin. Ze reinigt zich met een plukje wol, gooit het op de grond en bevrucht zo Gaia, de godin

van de aarde. Uit deze toevallige vereniging ontstaat Erichthonius. Zijn naam verwijst naar de Griekse woorden voor 'gevecht' en 'aarde'. Minerva vertrouwt hem toe aan Pandrosos, Herse en Aglauros, de drie dochters van Cecrops, één van de vroegste koningen van Athene. Minerva verbiedt hen om de rieten mand met het kind te openen. De oudste, Aglauros, kan haar nieuwsgierigheid niet bedwingen en ontdekt in de mand een kind met een menselijk lichaam en een slangenstaart. In paniek werpen de drie zusters zich van de Acropolis.

Volgens andere bronnen bouwt Erichthonius, die ondertussen koning werd, een tempel ter ere van Minerva, zijn eerste voedstermoeder. Aglauros, Pandrosos en Herse zijn de eerste priesteressen. Zij worden soms geassocieerd met het goede weer, de dauw en de regen. Deze mythe wordt slechts summier vermeld in het tweede boek¹ van de *Metamorfoses* van Ovidius, zonder de tragische epiloog of het alternatieve einde.

Meer weten...

Jordaens brengt in zijn compositie de weelderige lichamen van de drie zussen dicht bij elkaar en maakt er als het ware een vleselijke muur van, een hymne aan de vruchtbaarheid van de aarde. Vruchten en dieren vervullen het beeld van de overvloedige Natuur. Een oude dienaar en een

gevleugeld kind verwijzen naar de verschillende levensstadia.

Maar laten we even hernemen. Want meer dan één symbolische lectuur is mogelijk. Verschillende elementen in het schilderij verwijzen immers naar een andere passage in de *Metamorfoses* van Ovidius²... Mercurius, boodschapper van de goden, is verliefd op Herse. Jaloers houdt Aglauros de god tegen en eist een compensatie in ruil voor een ontmoeting met Herse. Als straf zal Aglauros worden versteend, in het schilderij aangeduid door de buste in de nis op de achtergrond³. De kleine fakkeldrager links is natuurlijk Cupido, de god van de liefde, die de schoonheid van Herse doet oplichten. Jordaens liet zich inspireren door een schilderij van Rubens⁴, waarvan hij heel wat elementen overnam. Hij voegt er echter enkele dieren bij die kunnen verwijzen naar de

onvolmaaktheden van Aglauros. Uit embleemboeken van die tijd leren we dat een grommende hond staat voor de afgunst, een papegaai voor de dwaasheid en een kalkoen voor de gramschap. De fraai geciseleerde kruik symboliseert de begeerte naar goud.

Aglauros, die de monsterlijke Erichthonius in haar armen sluit, is ook diegene die later probeert de 'zuivere' liefde tussen Mercurius en Herse te dwarsbomen. Ze is een spilfiguur die twee tegengestelde liefdesverhalen in zich verenigt. (J-Ph. Th.)*

*Vertaald door Isabel Vermote

¹ OVIDIUS, *Metamorfosen* II, 552-561. De dichter brengt dit verhaal in verband met de kraai Coronis, een trouwe volgelinge van de godin Minerva. Jordaens aarzelt niet om de vogel te integreren terwijl in het verhaal de vogel Aglauros verraadt.

² II, 752-831

³ Het schilderij werd later bovenaan afgesneden: van het borstbeeld blijven enkel de basis en het halssnoer over (identiek aan dat van Aglauros opdat we haar gemakkelijker kunnen identificeren?).

⁴ ca. 1613-15, Vaduz, Sammlung des Regierenden Fürsten von Liechtenstein.

Pan en Syrinx

Figuur 2: J. Jordaens, *Pan en Syrinx*, ca.1620, Brussel, Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België, inv.3292

De mythe...

“Mercurius – boodschapper van de goden – vertelt aan Argus de geschiedenis van Syrinx, een waternimfen en kuise volgeling van Diana”⁵...

Pan, de Griekse god van weilanden en van vruchtbaarheid, is berucht om zijn wellust en zijn niet aflatende zoektocht naar mooie nimfen. Hij beslist om de mooie Syrinx, dochter van de riviergod Ladon, te veroveren. Ze is volledig toegewijd aan Diana, godin van de jacht, en wil onder geen beding ingaan op zijn avances. Ze ontloopt hem maar haar vlucht door de velden wordt onderbroken door de rivier Ladon. Ze smeekt haar zusters om haar van gedaante te veranderen. Op het ogenblik waarop hij Syrinx inhaalt, strekt Pan zijn armen naar haar uit maar hij grijpt enkel riet: *“Hoe Pan, net toen hij had verwacht Syrinx goed beet te hebben, geen nimfenlichaam, maar moerasriet in zijn handen hield”⁶*. Moe en ontgoocheld slaakt hij een zucht. Zijn adem mengt zich met het riet waaruit een melodieuze geluid ontsnapt. Dit brengt Pan op het idee een fluit te creëren waarvan de klank hem voor eeuwig verbindt met Syrinx.

Meer weten...

Jordaens baseert zich niet zozeer op het werk van Ovidius maar eerder op de voorstellingstraditie en oudere collega's. In dit schilderij zien we hoe Syrinx, omgeven door rietstengels, de metamorfose ondergaat⁷. Haar blanke huid, in harmonie met die van de twee putti, steekt af tegen de matte huid van de twee andere personages⁸. De riviergod Ladon wordt voorgesteld als een man met indrukwekkende spieren. We kunnen hem herkennen aan de kruik die hij in zijn rechterhand houdt. Pan is een hybride persoon: hij is half mens half dier. Hij heeft een stompe neus en bokkenpoten⁹. De exacte betekenis van de twee kinderen (of putti) kennen we niet. Het kind links houdt een toorts in de hand die naar beneden

gericht is. Hiermee wordt de onmogelijke liefde tussen Pan en Syrinx gesymboliseerd¹⁰. Jordaens heeft meermaals dergelijke blonde kinderen geïntegreerd in schilderijen van ca. 1620. Soms verschijnen ze vrij onverwachts in scènes met handelende personages¹¹. De zusters van Syrinx heeft Jordaens in dit werk niet voorgesteld. Hieruit kunnen we afleiden dat de kunstenaar zich niet onmiddellijk op de tekst van Ovidius gebaseerd heeft.

Pan is - zoals Apollo, god van de kunsten - een fervent liefhebber van muziek¹². Omwille van zijn persoonlijke muzikale interesse besteedt Jordaens bijzonder veel aandacht aan de weergave van muziekinstrumenten in mythologische onderwerpen¹³. Misschien leert deze scène ons dat we de muziek boven de onmogelijke liefde moeten plaatsen. Pan neemt zijn toevlucht tot de muziek omdat Syrinx onbereikbaar is. Het onbevredigde verlangen wordt geruild voor muziekplezier¹⁴.
(S.M.)*

* Vertaald door Marleen Piryns

⁵ OVIDIUS, *Metamorfosen*, I, 689-712.

⁶ *Ibid.*

⁷ R.-A. D'HULST, *Jacob Jordaens, Tableaux et tapisseries*, catalogue d'exposition, Anvers, 27.03 au 27.06 1993, Bruxelles, Crédit Communal, 1993, p. 88.

⁸ W. Laureyssens, *Jacob Jordaens aux Musées royaux des Beaux-Arts de Belgique*, Bruxelles, 1993, p. 44.

⁹ I. AGHION (et coll.), *Héros et dieux de l'Antiquité, Guide iconographique, Tout l'art, Encyclopédie*, Turijn, 2002, p. 216.

¹⁰ R.-A. D'HULST, *op. cit.*

¹¹ *Ibid.*

¹² <http://www.insecula.com/oeuvre/O0000623.html>

¹³ O. JULLIEN, *Jordaens, le mou, le plein* (étude-essai), in <http://figures.blog.free.fr.blog.free.fr/index.php?post/2010/Jordaens%2C-le-mou%2C-le-plein>, 2010.

¹⁴ P. DELAYIN, *Pan et Syrinx de Michel Dorigny 1657*, <http://www.idixa.net/Pixa/pagixa-0610031014.html>

Meleager en Atalanta

Figuur 3: J. Jordaens, *Meleager en Atalanta*, ca. 1618-1620, Antwerpen, Koninklijk Museum voor Schone Kunsten, inv.844

De mythe...

Het verhaal van Meleager en Atalanta speelt zich af te Calydon, in het westen van Griekenland. Diana zendt een monsterlijk everzwijn naar dit gebied om koning Oeneus te straffen omdat die haar altaar verwaarloost en geen offers brengt. Het vreselijke dier verslindt het vee, verwoest oogsten en terroriseert de onderdanen van deze ondankbare koning. Daarop verzamelt de zoon van koning Oeneus en koningin Althea, prins Meleager, een groep uitzonderlijke jagers waaronder de atletische en sportieve Atalanta. Deze dochter van Lassos werd bij haar geboorte achtergelaten, door een berin gevonden en door jagers opgevoed. Meleager wordt hopeloos verliefd op haar...

Tijdens de jacht slaagt Atalanta er als eerste in het everzwijn met een pijl te raken wat de jaloezie van haar medejagers opwekt. Wanneer het dier eindelijk overwonnen is, biedt Meleager de kop van het dier als trofee aan Atalanta aan, uit eerbied voor haar moed maar ook om haar voor zich te winnen. Daarmee wekt hij echter de woede op van zijn ooms die van mening zijn dat de trofee hen toekomt. *“Zeg vrouw, leg dat maar neer, bemoei je niet met onze prijzen”*.¹⁵ Er ontspint zich een heftige discussie waarbij Meleager zijn beide ooms doodt. Althea treurt om haar twee broers en spreekt een vloek uit over haar eigen zoon.

Meer weten...

Deze tragische geschiedenis was erg populair tijdens de eerste helft van de 17de eeuw. Je vindt het terug in het klassieke theater en Karel Van Mander¹⁶ haalt er in zijn moraliserende *Wttlegginge* de personificaties Afgunst en Gramschap bij. Ook Peter Paul Rubens¹⁷ en Abraham Janssens¹⁸ schilderden dit onderwerp. Alle bronnen baseren zich op de *Metamorfosen*¹⁹ van Ovidius en zullen Jordaens inspireren.

Jordaens schildert het moment waarop het onherstelbare staat te gebeuren... Links toont hij de begerige ooms met hun opdringerige handen en opgewonden gelaatstrekken. Rechts zijn we getuige van de onverwachte beslissing van Meleager die zijn wapen ostentatief grijpt. In elk ‘kamp’ zien we een hond die hun opwinding symboliseert. Te midden van deze spanning en centraal in de compositie verschijnt de androgyne²⁰ Atalanta met de zelfzekerheid van de jachtgodin Diana maar met een gelaat vervuld van angst voor het op handen zijnde drama. **(J-P. Th.)***

*Vertaald door Marianne Knop

¹⁵ OVIDIUS, *Metamorfosen*, VIII, 433.

¹⁶ Cf. Irene Schaudies, cat. 38.

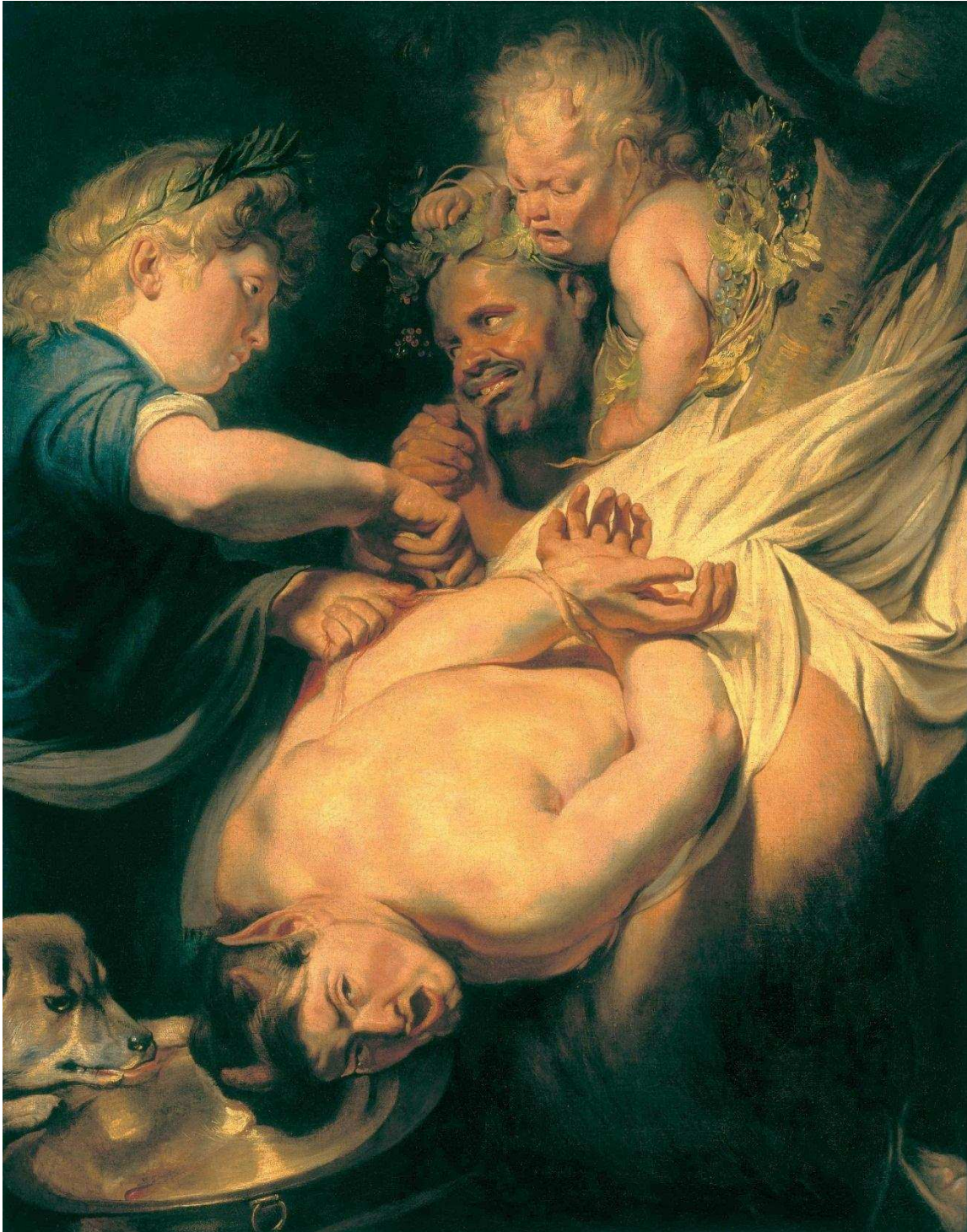
¹⁷ Dit schilderij, dat later werd gewijzigd, bevindt zich vandaag in het Metropolitan Museum in New York.

¹⁸ Dit schilderij werd in 1945 vernietigd.

¹⁹ VIII, 267-546

²⁰ Ovidius schrijft dat Atalanta een charme bezat “die je bij een jongen wat meisjesachtig en bij meisjes jongensachtig noemt” (*Metamorfosen*, VIII, 322-323).

Apollo en Marsyas

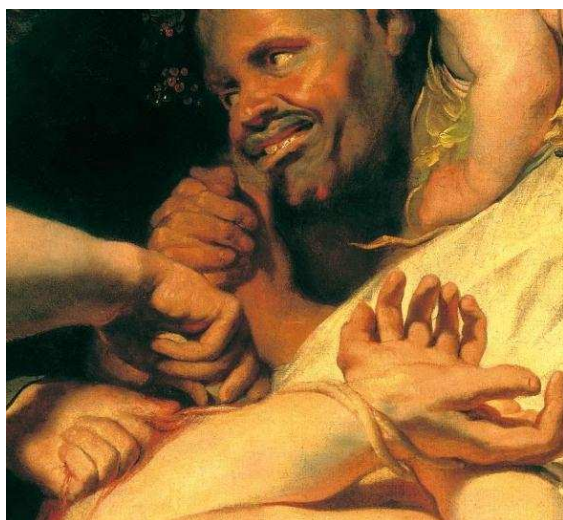

Figuur 4: J. Jordaens, *Apollo en Marsyas*, ca. 1625, Antwerpen, Belfius Bank & Verzekeringen

De mythe...

Minerva, godin van wetenschappen en kunst, ontdekt tijdens één van haar tochten het bot van een hertenpoot en maakt er een fluit van. Maar wanneer ze het instrument bespeelt, wordt ze door de andere godinnen bespot. Haar opgeblazen wangen vervormen immers haar gezicht. Minerva kan de fluit niet snel genoeg kwijt zijn en gooit ze ver weg waarbij ze een vloek uitspreekt over diegene die ze durft op te rapen²¹.

Marsyas, een sater uit Phrygië, ontdekt het instrument en is onmiddellijk verleid door de klanken die hij produceert. Hij oefent tot hij de graad van perfectie bereikt. Zelfzeker daagt hij Apollo, god van de muziek, uit voor een muziekwedstrijd. Een duel wordt georganiseerd tussen Marsyas en Apollo op de lier met de muzen als jury en Midas als scheidsrechter²². Aanvankelijk excelleert Marsyas en Midas stemt in zijn voordeel. Maar wanneer Apollo vervolgens ondersteboven begint te spelen en zijn prachtige stem laat horen, moet Marsyas het onderspit delven. De muzen kennen de overwinning toe aan Apollo die de sater naar eigen goeddunken mag straffen. *"Marsyas wordt door Apollo gevild, waarna de tranen van zijn vrienden in een rivier veranderen, de Marsyas"*²³.

²¹ P. CHOMPRÉ, *Dictionnaire Portatif De La Fable: Pour l'intelligence des Poètes, des tableaux, statues, pierres gravées, médailles, et autres monuments relatifs à la Mythologie*, Paris, 1801, p. 632.

²² I. AGHION, C. BARBILLON, F. LISSARRAGUE, *Héros et dieux de l'Antiquité, Guide iconographique*, Paris, Flammarion (Tout l'art), 2002, p. 184.

²³ OVIDIUS, *Metamorfosen*, VI, 382-400.

Meer weten...

Jordaens schildert Apollo die op het punt staat Marsyas' rechterarm te villen. Die brult het uit van de pijn. Een koperen ketel is onder zijn hoofd geplaatst. Een hond lekt het opgevangen bloed op. Marsyas, met hoorns en bokkenpoten, is vrijwel naakt en is met de armen op de rug aan een boom vastgebonden. Apollo draagt een laurierkrans die hem tot overwinnaar maakt. Hij onderscheidt zich van de andere personages door zijn stralende schoonheid. Een faun met het hoofd van een moor en een kind met blonde krullen lijken Apollo het verschrikkelijke lot van zijn slachtoffer uit het hoofd te willen praten, de faun door te smeken, het kind door te huilen.

Volgens sommige auteurs zoals Karel Van Mander bevat deze mythe een zedenles: "Hoogmoed tegenover de goden wordt onherroepelijk bestraft."²⁴ De mythe wordt ook gelezen als een allegorie op de strenge en onontkoombare gerechtigheid (Boontje komt om zijn loontje). Vroeger werd op publieke pleinen waar recht werd gesproken een standbeeld van Marsyas opgericht. Andere auteurs zien de mythe als een allegorie op het thema van straf en hoogmoed (5). Verschillende schilders uit de Renaissance gebruikten het thema van de muziekwedstrijd waarbij ze de blaasinstrumenten, die een sensueel geluid produceren, plaatsten tegenover de snaarinstrumenten, karakteristiek voor meer verstandelijke muziek.²⁵ **(S.M.)** *

*Vertaald door Marianne Knop

²⁴ R.-A. D'HULST, *Jacob Jordaens, Tableaux et tapisseries*, catalogue d'exposition, Anvers, 27.03 au 27.06 1993, Bruxelles, Crédit Communal, 1993, p. 124.

²⁵ I. AGHION, C. BARBILLON, F. LISSARRAGUE, *op.cit.*, p. 184.

Mercurius en Argus

Figuur 5: J. Jordaens, *Mercurius en Argus*, ca. 1620, Lyon, Musée des Beaux-Arts, inv. H679

De mythe...

De jonge en mooie Io, dochter van de riviergod Inachus, wordt verleid door Jupiter. Na haar eerbaarheid te hebben geschonden, verandert Jupiter Io in een zilverachtig kalf opdat zijn echtgenote Juno zijn ontrouw niet zou ontdekken.

Toch komt Juno zijn ontrouw op het spoor en plaatst Io onder bewaking van Argus, de held met de honderd ogen. Io is de gevangene van het lot en kan op geen enkele wijze haar ontredning uitdrukken. Daarop stuurt Jupiter zijn zoon Mercurius op pad om haar te bevrijden. Ter plaatse aangekomen, verbergt Mercurius zijn vleugelschoenen en helm en doet zich voor als herder. Hij steelt een kudde schapen en komt zo in de buurt van Io en haar afschrikwekkende bewaker. Deze nodigt hem uit even te rusten: "Wie u moge zijn, kom bij mij zitten, hier op mijn rots. Voor kudden is hier malser gras dan verderop, en kijk eens wat een schaduw hier voor herders!"²⁶.

Mercurius pakt Argus in met zijn verhalen en laat hem langzaam indommelen op de liederlijke tonen van zijn panfluit. Daarna aarzelt hij niet langer en onthoofd Argus met zijn kromzwaard. Juno, overmand door verdriet, wil de trouwe Argus eren. Daarom verzamelt ze zijn honderd ogen en plaatst ze op de pluimen van haar lievelingsdier: de pauw.

Meer weten...

Jordaens schildert het ogenblik dat aan de dood van Argus voorafgaat. Door zijn naturalistische aanpak wil de schilder elke dramatische wending vermijden²⁷. Argus heeft slechts twee ogen. Zijn huid is getekend door de ouderdom net zoals zijn haren en zijn zilvergrijze baard. Mercurius van zijn kant grijpt onopvallend naar zijn zwaard. Zijn vleugelschoenen, helm, staf en kudde niet zijn afgebeeld. De fluit ligt aan zijn voeten. Het beeldvlak sluit zich rondom de twee protagonisten, de wat verlegen uitzieende hond en enkele koeien. Jordaens' voorkeur voor de dierenschilderkunst is bekend. Zo maakte hij meerdere studies van koeien²⁸. Aan het landschap besteedt hij nauwelijks aandacht. In een andere versie (uit 1646) van dit werk zijn personages en dieren in een wijder landschap geplaatst. Het kikvorsperspectief en het sterke licht-donker contrast maken het tafereel eerder dynamisch dan dramatisch.

In zijn commentaar op de Metamorfosen van Ovidius schrijft Karel van Mander (1548-1606), Vlaams schilder, schrijver en biograaf, hoe de wellust de rede verzwakt. Argus, symbool van de rede, wordt verleid door Mercurius die staat voor verlangen en zinnelijkheid²⁹. Door precies dit moment van de mythe uit te beelden, wou Jordaens waarschijnlijk zijn werk van een zedenles voorzien. (J.S.)*

*Vertaald door Marianne Knop

²⁶ OVIDIUS, *Metamorfosen*, I, 678.

²⁷ Jordaens et l'Antiquité, Bruxelles, Musées royaux des Beaux-Arts de Belgique (12.10.2012 - 27.01.2013) - Kassel, Fridericianum-Museumslandschaft Hessen (1.03.2013 - 16.06.2013), Bruxelles, Fonds Mercator, 2012.

²⁸ R.-A. D'HULST in Anvers, Musée des Beaux-Arts, 27 mars-27 juin 1993, *Jacob Jordaens (1593-1678) Tableaux et tapisseries*, p.108.

²⁹ K. VAN MANDER Cit. in R.-A. D'HULST, op cit.

Prometheus geboeid

Figuur 6: J. Jordaens, *Prometheus geboeid*, 1642, Keulen, Wallraf-Richartz-Museum, inv.1044

De mythe...

Prometheus is een titan. Zijn naam betekent letterlijk 'hij die vooruit ziet'. Hij stelt vaak zijn sluwheid en intelligentie ten dienste van de mens die hij, volgens bepaalde bronnen, uit klei boetseerde. Dat was in de ogen van Jupiter zijn eerste fout: de mens te hebben gecreëerd naar het beeld van de goden. Maar wat de woede van Jupiter ontketent en de straf van Prometheus veroorzaakt, is zijn roof van het vuur. Hij schenkt dit geheim aan de mens die zonder vacht of pantser best wat hulp kan gebruiken om zichzelf te verwarmen en te verdedigen. De woede van Jupiter was ongezien vooral omdat Prometheus niet aan zijn eerste proefstuk toe was. Zijn eerste misdaad had te maken met de scheiding van het voedsel van goden en mensen. Prometheus koos partij voor de mensen en leerde hun hoe Jupiter te misleiden. Hij gaf Jupiter de keuze tussen twee schotels. De eerste bevatte beenderen en was bedekt met een dikke laag vet; de andere bevatte het lekkere vlees en was bedekt met een weinig smakelijke huid. Prometheus biedt hem de eerste schotel aan maar Jupiter, die vreest door de mensen bedrogen te worden, kiest de tweede.

De straf was zonder weerga: Prometheus wordt vastgeketend aan de top van de Caucasus terwijl er elke middag een arend, gezonden door Jupiter, een stuk van zijn lever verorbert.

Sommige bronnen vermelden dat Prometheus wordt bevrijd door Herakles. Om niet tegen de bevelen van zijn vader (Jupiter) in te gaan, verplicht Herakles Prometheus een ring te dragen met een steen van de Caucasus. Zo blijft Prometheus voor eeuwig verbonden met zijn lot.

Meer weten...

Talrijke klassieke auteurs vermelden de mythe van Prometheus. De meest verbreide versies zijn die van Hesiodus (Theogonie) die een weinig flatterend portret laat zien: Prometheus is een verrader en een dief. Er is de versie van Aeschulos (*Prometheus geboeid*) die hem ten tonele voert als de tragische held die het voor de mens opneemt. Jordaens maakt echter allusie op een andere, meer amusante bron; Lucianus schrijft een burleske

dialogo tussen Mercurius en Prometheus³⁰. De dialoog somt de elementen op die pleiten voor en tegen de titan. Zo verwijst Jordaens in zijn compositie naar de roof van het vuur via de holle stam links onderaan. De schepping van de man, en erger nog de vrouw (2), wordt voorgesteld door een vrouwelijke sculptuur links. De verdeling van het vlees vinden we terug in de zak met beenderen.

De lichtvoetige toon van de dialoog contrasteert met de gruwelijke feiten op het schilderij. De diagonaal die wordt gecreëerd door de vleugels van de arend vormt de scheiding tussen de zoete glimlach van Mercurius en het brullende hoofd van de titan. Krijgt het komische of het tragische de bovenhand?

De dialoog somt de elementen op die pleiten voor en tegen het titaan. Zo verwijst Jordaens in zijn compositie naar de roof van het vuur via de holle stam links onderaan. De schepping van de man, en erger nog de vrouw³¹, wordt voorgesteld door een vrouwelijke sculptuur links. De verdeling van het vlees vinden we terug in de zak met beenderen.

De lichtvoetige toon van de dialoog contrasteert met de gruwelijke feiten op het schilderij. De diagonaal die wordt gecreëerd door de vleugels van de arend vormt de scheiding tussen de zoete glimlach van Mercurius en het brullende hoofd van de titan. Krijgt het komische of het tragische de bovenhand? **(G.B.) ***

*Vertaald door Marianne Knop

³⁰ Aesopus zou geleefd hebben in de 6de eeuw voor Christus. Er circuleren vele legenden over zijn afkomst (Phrygië of Thracië). Men zegt dat hij een vrijgelaten slaaf was, lelijk van uiterlijk en bovendien een stotteraar. Dankzij zijn fabels met hun grote wijsheid kon hij zijn leven verbeteren en eeuwige roem verwerven. Hij wordt beschouwd als de vader van de Griekse fabel en inspireerde talloze fabeldichters, van Phaedrus tot Jean de LaFontaine. Cf. Ph.RENAULT, *Lucien de Samosate ou le prince du gai savoir* in : *Folia Electronica Classica*, LLN, Numéro 8 - juillet-décembre 2004.

<http://bcs.fltr.ucl.ac.be/fe/08/Lucien.html#Viein>

³¹ IDEM, Lucien : *Prométhée ou le Caucase*.

<http://remacle.org/bloodwolf/philosophes/Lucien/promethee2.html>

Vertumnus en Pomona

Figuur 7 : J. Jordaens, *Vertumnus en Pomona*, 1638, Caramulo, Museu do Caramulo, inv. FAL 334

De mythe...

Vertumnus, Romeinse god van wijn en boomgaarden, wordt verliefd op de mooie nimf Pomona. Van haar werd gezegd dat ze de meest bedrevene was in het verzorgen van planten en bomen³²). Omdat ze weinig vertrouwen had in mannen omzoomde ze haar tuin met hagen. Zo weigert Pomona in te gaan op de avances van Vertumnus of enige andere sater. Vertumnus laat zich echter niet ontmoedigen. Om in haar buurt te komen, neemt hij openvolgend de gedaante aan van een maaier, wijnbouwer, visser, soldaat en ten slotte een oude vrouw. *“Hoe dikwijls had hij zich vermomd, vaak als een stoere landman een korf met halmen torsend - echt een boer die heeft geoogst! - en dan weer wond hij verse plukken hooi tussen zijn haren; (...) in velerlei gestalten vond hij steeds opnieuw een weg om haar te zien en van haar schoonheid te genieten. Zelfs deed hij eens, met om zijn hoofd een bontgekleurde doek, krom steunend op een stok en met een pruik van grijze krullen een oude vrouw na die Pomona's fraai verzorgde tuin inliep”*³³.

Als oude wijze vrouw vertelt Vertumnus haar het tragische liefdesverhaal van Anaxarete en Iphis dat hij doorspekt met raadgevingen omtrent haar liefdesleven. Hij laat ook niet na de voordelen van Vertumnus als echtgenoot op te sommen. *“Toe, wees verstandig, kies een goed man, en als je luistert naar wat een oude vrouw je raadt (...): kies voor een bruidegom die niet als iedereen is, neem Vertumnus en je krijgt mijn erewoord erbij. (...) Niet als de meeste vrijers verliefd hij zich, zodra hij vrouwen ziet; jij zult zijn eerste en laatste liefde zijn, aan jou alleen wijdt hij zijn leven”*³⁴. Na deze woorden voelt Pomona zich schuldig keer op keer de avances van Vertumnus te hebben afgewezen. Daarop neemt deze onmiddellijk zijn echte gedaante aan. Pomona valt meteen voor zijn charmes. Het is dit moment dat door Jordaens wordt afgebeeld. Men beweert dat de eeuwige trouw die ze elkaar zweren hen de kracht geeft ouder en jonger te worden vergelijkbaar met de

cyclus van de seizoenen en het rijpen van vruchten en planten.³⁵

Meer weten...

In het schilderij zijn beide personages te herkennen aan hun gebruikelijke attributen. Met de trekken van een mooie atletische jongeman draagt Vertumnus nog de lange grijze haren die getuigen van zijn vorige gedaante. Pomona wordt vaak voorgesteld als een knappe stevige jonge vrouw die haar kleding drapeert als een hoorn des overvloeds vol fruit en groenten. In haar rechterhand draagt zij een sikkels. Naast haar tegen een boom staan een schop en een gieter, die haar goddelijke kracht symboliseren.

In deze mythe toont Vertumnus zich als een god van de overredingskracht. Hij slaagt erin Pomona te overtuigen door het verhaal van Anaxarete en Iphis. Deze laatste was dodelijk verliefd op Anaxarete die ongevoelig voor haar bleef. Ervan overtuigd dat haar geliefde nooit aan haar liefde zou toegeven, beslist Iphis zich te verhangen. Omdat Anaxarete onverschillig blijft voor de dood van Iphis beslist de liefdesgodin Afrodite hem in een steen te veranderen³⁶. De vraag stelt zich naar de juiste zedenles van dit verhaal. Geeft Pomona toe aan Vertumnus uit liefde of uit angst om in een steen te worden veranderd? **(S.M.)**

*Vertaald door Marianne Knop

³² I. AGHION, C. BARBILLON, F. LISSARRAGUE, *Héros et dieux de l'Antiquité, Guide iconographique*, Paris, Flammarion (Tout l'art), 2002, p. 243.

³³ OVIDIUS, *Metamorfosen*, XIV, 608-697.

³⁴ *Ibid.*

³⁵ F. GUIRAND et J. SCHMIDT, *Mythes et mythologie, Histoire et dictionnaire*, Larousse, Paris, 1996, p. 814.

³⁶ MYTHOLOGICA, *Anaxarète et Iphis*, <http://mythologica.fr/grec/anaxarete.htm>, 2001-2011.

Venus en Adonis

Figuur 8: J. Jordaens, *Venus en Adonis*, na 1655?, Brussel, Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België, inv. 8732

De mythe...

De mooie Adonis, eenvoudige sterveling, is een even grote verleider als jager. Venus, godin van de liefde en de schoonheid, wordt verliefd op hem na even aangeraakt te zijn door een pijl van haar zoon Cupido. De wonde is dieper dan gedacht want Venus valt voor de charmes van Adonis.

Ze achtervolgt hem altijd en overal. Tijdens zijn tochten door bossen en velden smeekt ze hem de gevaarlijkste prooien te vermijden zoals wolven, everzwijnen, beren en leeuwen. *“Gebruik je kracht voor lafaards, zegt ze, want tegen dapperen is dapperheid geen veilig schild. Toe, jongen, wees niet roekeloos ten koste van mijn liefde, jaag niet op dieren die door de natuur gewapend zijn!”*³⁷. Terwijl ze spreekt drukt ze haar lichaam tegen dat van haar minnaar en onderbreekt haar spreken enkel om hem te kussen.

Toch gebeurt het onvermijdelijke. Tijdens de achtervolging van een gewond everzwijn plant deze zijn scherpe slagstanden in Adonis' lies. Hij bezwijkt enkele ogenblikken later. Venus die langs vliegt in een door zwanen getrokken wagen getrokken, hoort de doodskreten van haar geliefde. Ze vindt zijn levenloze lichaam en schreeuwt haar eeuwige droefheid uit. Adonis' bloed op de grond verandert in een anemoon. Deze paarse lentebloem zal Venus steeds aan haar geliefde doen terugdenken.

Meer weten...

Jordaens werd zeker geïnspireerd door Ovidius maar meer nog door kopieën of gravures naar Titiaan, Rubens en Veronese. Nochtans verschilt Jordaens' behandeling van het verhaal op een essentieel punt van zijn picturale bronnen. Niet het tragische moment van de scheiding maar het tedere moment tussen de geliefden krijgt Jordaens' voorkeur. De wagen van Venus is versierd met een dolfijnkop die haar geboorteplaats, de zee, in herinnering brengt. De zwanen zijn vervangen door twee duiven die de liefde symboliseren. De twee jachthonden van Adonis houden de jacht even voor bekeken en slapen. Adonis houdt zijn speer stevig in de rechterhand terwijl hij met zijn linkerhand de mooie Venus, ruggelings afgebeeld, naar zich toehaalt om haar te kussen.

Cupido vecht om een pijl met een vriendje en beiden lijken de geliefden aan te moedigen. Heel de scène wordt overheerst door de intimiteit tussen de twee geliefden en het kwajongensachtige van Cupido. Dit komt perfect overeen met de interpretatie van een bepaalde passage in het verhaal van Ovidius.

Adonis wordt zo het symbool van de vegetatie die verdwijnt in de winter, herleeft in de lente en in de zomer vruchten draagt. Adonis staat voor de dood en de eeuwige wederopstanding van de natuur.

(J.S.) *

**Vertaald door Marianne Knop*

³⁷ OVIDIUS, *Metamorfosen*, X, 542.

Sater en boer

Figuur 9: J. Jordaens, *Sater en boer*, ca. 1620-1621, Brussel, Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België, inv. 6179

De fabel...

Een sater, half mens, half bok, ontmoet een boer in het woud. Verkleumd van de kou blaast de boer in zijn handen om ze op te warmen. Even later nodigt de sater de boer uit voor een maaltijd en stelt vast dat de boer op dezelfde manier blaast om de hete soep af te koelen. Daarop beslist de sater dat hij niets meer te maken wil hebben met een wezen dat uit dezelfde mond warm en koud kan blazen.

Dit verhaal - waarin Jordaens de sater tot gast van de boer maakt - komt uit de fabels van Aesopus die via klassieke auteurs zoals Phaedrus een enorm succes kenden in de 16de en 17de eeuw³⁸. Herschreven in de volkstaal, zowel in vers als proza, werden ze vaak heruitgegeven met illustraties en moraliserende commentaren. Het zijn de gravures van één van deze uitgaven³⁹ die Jordaens inspireren tot de realisatie van talrijke werken gewijd aan dit thema. In de versie van Brussel baseert Jordaens zich ook op Caravaggio, Rubens en antieke beeldhouwwerken.

³⁸ Aesopus zou geleefd hebben in de 6de eeuw voor Christus. Er circuleren vele legenden over zijn afkomst (Phrygië of Thracië). Men zegt dat hij een vrijgelaten slaaf was, lelijk van uiterlijk en bovendien een stotteraar. Dankzij zijn fabels met hun grote wijsheid kon hij zijn leven verbeteren en eeuwige roem verwerven. Hij wordt beschouwd als de vader van de Griekse fabel en inspireerde talloze fabeldichters, van Phaedrus tot Jean de Lafontaine.

³⁹ In 1567 publiceert Eduard de Dene een nieuwe geïllustreerde uitgave van de fabels van Aesopus. In 1617 wordt deze uitgave heruitgegeven door Dirk Pietersz met illustraties van Gheeraerts, becommentarieerd door Joost van den Vondel. Het is deze laatste versie die Jordaens tot inspiratiebron dient. Zie hieromtrent de bijdrage van Irene Schaudies in *Jordaens en de Antiëken*, Brussel, Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België (12.10.2013 – 27.01.2013) – Kassel, Fridericianum-Museumslandschaft Hessen (01.03.2013 – 16.06.2013), Brussel, Mercatorfonds, 2012, p. 145.

Meer weten...

Jordaens herinterpreteert het verhaal door er, naast de boer en de sater, andere personages en dieren⁴⁰ aan toe te voegen. Hij maakt zo een picturale transpositie van het literaire genre. Fabels richten zich tot iedereen. Ze waren en zijn nog steeds een literair genre bedoeld om via anekdotes de kinderlijke geest op te voeden. Volgens Phaedrus was het de bedoeling van de fabel mensen te doen lachen (*risum movere*) en ze een voorbeeld te stellen (*exemplo movere*)⁴¹.

In zijn compositie slaagt Jordaens erin op een persoonlijke manier het geestige, aangename, komische en opvoedkundige karakter van dit type verhaal te benadrukken. Zo is er de grimas van de boer die in zijn lepel blaast, de gedrongen kadrering in kikvorsperspectief die de gekruiste benen en vuile voeten laat uitkomen, het boereninterieur, de drie generaties vrouwen die met aandacht luisteren, tegelijk vragend en geamuseerd, de opgeheven vinger van de 'satirische' betweter... Al deze elementen brengen ons in nauw contact met dit tegelijk vreemde en vertrouwde stukje komedie waarin de antieke wijsheid zich mengt met het gezonde verstand!

Wantrouw diegenen die tegelijk warm en koud blazen, leert ons de sater. Hoed je voor dubbelzinnige en gluiperige figuren. Maar is de sater - in de mythologie voorgesteld als een impulsief en onnadenkend wezen, die vooral door zijn dierlijke instincten en pas daarna door de rede wordt geleid - niet zelf een schoolvoorbeeld van datgene waarvoor hij waarschuwt. De paradox van dit verhaal is precies dat de betweter het tegendeel is van wat hij beweert. **(G.B.)** *

*Vertaald door Marianne Knop

⁴⁰ Jordaens heeft waarschijnlijk zijn echtgenote Catharina van Noort en zijn dochter Elisabeth voorgesteld met de trekken van de jonge vrouw en het kind op haar schoot.

⁴¹ Zie hieromtrent Ph. Renault, *Fable et tradition ésopique* in F.E.C., nr. 6, juli-december 2003 : <http://bcs.fltr.ucl.ac.be/FE/06/fable.html>

De ontvoering van Europa

Figuur 10: J. Jordaens, *De ontvoering van Europa*, 1643, 1643, Rijssel, Palais des Beaux-Arts, inv.P.76

De mythe...

De Fenicische prinses Europa⁴², dochter van het koningspaar Agenor en Telephassa, plukt bloemen aan de rand van de rivier samen met haar vriendinnen. Jupiter kan deze aanblik niet weerstaan en begeert haar. Om zijn jaloerse echtgenote Hera te slim af te zijn en Europa niet af te schrikken met zijn bliksems, bedenkt hij een strategie. Hij geeft zijn zoon Mercurius de opdracht de koninklijke kudde, die graast vlakbij de rivier, ongemerkt naar het strand te leiden. Jupiter vermomt zich als een schitterende witte stier en nadert de jonge vrouwen. Europa wordt aangetrokken door het wonderlijke dier en is verbaasd dat het zo weinig vechtlust vertoont. Ze streelt hem en houdt bloemen voor zijn bek. De verliefde Jupiter rolt zijn sneeuwwitte lichaam op het zand en likt haar hand. De prinses toot zijn horens en durft zelfs op zijn rug te klimmen. Na enkele onschuldige passen verandert de stier echter in een tomeloze kracht en draagt zijn buit over de zee. Vol angst ziet Europa haar land verdwijnen en klemmt zich vast aan de horens van de stier. De reis eindigt op Kreta waar Jupiter zijn ware gedaante onthult. Onder een schaduwrijke plataan heeft hij gemeenschap met Europa waarna hij haar achterlaat. Europa baart drie zonen: Minos, Rhadamanthys en Sarpedon. Ze trouwt uiteindelijk met Asterion, koning van Kreta, die haar zonen adopteert en Minos als zijn opvolger aanduidt. Europa's vader, Agenor, zendt zijn zonen uit op zoek naar Europa. Enkel Cadmus geeft niet op. Tijdens één van zijn talrijke tochten redt hij Jupiter van het monster Typhon en mag uit dank huwen met Harmonia, dochter van Mars en Venus. Europa en Cadmus, broer en zus, verwekken zo een nageslacht uit een god.

Meer weten...

Jordaens verwerkt in zijn schilderij uit 1643 drie elementen uit de mythe. Rechts leidt Mercurius de kudde. Links vlijt de witte stier zich tegen Europa aan die te midden van haar vriendinnen heeft plaatsgenomen op zijn rug. Bovenaan de compositie overschouwt Cupido dit vooralsnog lieflijke tafereel. Cupido (Eros) is duidelijk de medeplichtige van Jupiter want hij verbergt diens attributen voor Europa. De bliksem, de adelaar en het vlammend hart, symbool van zijn passie, zouden haar alleen maar afschrikken. Op het eerste gezicht vallen de protagonisten niet op. Jordaens plaatst ze wel op de voorgrond maar ze gaan op in de rest van de naakten en runderen. In het schilderij verloopt de aanzet tot de ontvoering bijna even onopvallend voor ons als voor Europa. Tot het ons opvalt dat de meeste vrouwen en runderen samen met Mercurius en Cupido dezelfde richting uitkijken. Het is de blik die het onderscheid tussen hoofd- en nevenpersonages aanbrengt. Het is ook de aanblik van de mooie Europa die Jupiter buiten zijn zinnen bracht. Jordaens verleidt onze zintuigen in deze sensuele uitwerking van de mythe.

De mythe van de ontvoering van Europa kadert in de historische spanningen tussen twee continenten: Azië en Europa. De Kretenzers roven Europa, keren naar hun land terug met een schip in de vorm van een stier en schenken haar als bruid aan hun koning Asterion. Asterion is ook de naam van de jongen met de stierenkop die door Pasiphaë, echtgenote van Koning Minos, wordt gebaard na gemeenschap met een stier. Wij kennen hem als de Minotaurus die zal gedood worden door de Griek Theseus. De Kretenzische verhalen beginnen en eindigen met een stier. De reis van de Fenicische prinses Europa naar het eiland Kreta waar zij moeder wordt van de toekomstige koning Minos (Minoïsche beschaving) kan verwijzen naar het moment in de geschiedenis waarop volkeren uit het Midden-Oosten naar het Westen emigreerden en zo de basis legden voor de Europese cultuur. Zo gaat het Griekse schrift terug op het Fenicische. **(M.K.)**

⁴² OVIDIUS, *Metamorfosen*, II, 833 – 8775

Triomf van Bacchus

Figuur 21: J. Jordaens, *De Triomf van Bacchus*, ca.1645-1650, Brussel, Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België, inv.3693

De mythe...

Bacchus maakt remmen los, hij feest en laat anderen feesten. Cimbaalgekleetter, het geroffel van trommels en de hoge tonen van fluiten helpen deze Romeinse god om de harten van stervelingen te veroveren. Zijn volgelingen of Bacchanten dansen een uitbundige dans. Saters mengen zich wellustig in het feestgewoel. Klimopranken rond het hoofd, kleurige linten, bladeren van de wingerd rond een staf en vruchten zorgen voor een feestelijk decor. Kennismaken met Bacchus is kennismaken met de wijn. Zich laten meeslepen in de cultus voor deze god betekent zich overgeven aan de roes en de extase. Bacchanten vergeten zich zelf én de gangbare regels.

De cultus voor Bacchus als god van de wijn en de wijnbouw gaat gepaard met een mateloze uitbundigheid en met wetteloosheid. Hierdoor stuit Bacchus op zijn weg doorheen de gekende streken vaak op verzet. Vakkundig schakelt hij de weerstand uit: hij verandert ongelovige matrozen in dolfinnen, de vijandige koning Lykurgos wordt blind, de ijverige dochters van Minyas slijten de rest van hun dagen als vleermuizen. Waar Bacchus komt, triomfeert hij.

Meer weten...

Jordaens baseerde zich voor zijn “Triomf van Bacchus” geschilderd tussen 1645 en 1650, op de beschrijving van Ovidius in de “Metamorfosen” over de invoering van de cultus van Bacchus in Thebe: feestgedruis, opzweepende muziek, nieuwsgierigen en bekeerlingen zijn alom tegenwoordig.

Ook in Thebe ondervindt de wijngod tegenstand. Pentheus, de koning, geeft zijn medewerkers de opdracht Bacchus gevangen te nemen. Dit mislukt en de boze koning begeeft zich persoonlijk naar een Bacchusfeest. Pentheus' moeder ziet hem als eerste komen. In haar dronkenschap aanziet ze haar zoon voor een zwijn en samen met haar zusters doodt ze hem.

Een stoet dansende en musicerende bacchanten en saters trekt naar een grot rechts in het schilderij. Tot hoog in de bomen brengen bacchanten een doek, bloemenslingers en fruit aan. Hier wordt Bacchus, die naast god van de wijn ook god van de vegetatie en de vruchtbaarheid is, verwelkomd. Twee saters helpen Bacchus van de getemde leeuw die hij berijdt. Ook Silenus, de opvoeder van Bacchus, nadert op zijn ezel het feestterrein. Het feest kan in alle hevigheid losbarsten!

In extase vergeet de mens zichzelf én de sociale conventies. Hij laat los en kent geen maat. Dit dionysische – Dionysos is de Griekse evenknie van Bacchus – is eigen aan de mens. Na de roes herwint hij zijn redelijkheid en herstelt zijn eigen grenzen. Zo kan de god Apollo – tegenpool van Bacchus – de zelfkennis weer boven halen. **(M.P.)**

Diana en Callisto

Figuur 12: J. Jordaens, *Diana en Callisto*, ca. 1640, Privéverzameling

De mythe...

Callisto was uitmuntend in hardlopen en boogschieten en bovendien de lievelingsnimf van Diana. Op een mooie dag treft Jupiter haar helemaal alleen aan. Om haar gemakkelijker te kunnen verleiden, neemt hij de gedaante van Diana aan en neemt bezit van haar. Callisto, vervuld van schaamte, verbergt de ronding van haar zwangerschap voor de andere nimfen.

In de negende maand kan ze niet anders dan te weigeren haar tuniek uit te trekken tijdens het gemeenschappelijke bad. Diana beveelt om haar te ontkleden en ontdekt haar zwangerschap. Callisto mag het water niet betreden opdat het niet 'bezoedeld' zou raken. *"Vlucht ver van hier, roept de verontwaardigde godin, vlucht en bezoedel nergens de heilige wateren."*⁴³

Na een zoon ter wereld te hebben gebracht, wordt Callisto door Juno in een beer veranderd. Zo heeft Juno, de onophoudelijk vernederde echtgenote van Jupiter, toch het laatste woord. De almachtige Jupiter maakt de nimf en haar zoon onsterfelijk door ze te transformeren in de Grote en Kleine Beer.

De verstoting van Callisto was een erg bekende mythe. Dit verhaal is, samen met de metamorfose van Actaeon, verantwoordelijk voor de slechte reputatie van Diana, die wordt voorgesteld als een opvliegende en wreedaardige godin.

Meer weten...

In de *Metamorfofen* behandelt Ovidius het thema met humor en poëzie. Schilders en opdrachtgevers worden vooral geïnspireerd door de groep badende vrouwen. Jordaens kende zeker de interpretaties van deze mythe door Titiaan en Rubens. Zelf verkoos hij de scene in een berglandschap te plaatsen.

De nimfen hebben hun jachtuitrusting afgelegd. Diana, gekleed in een gouden cape versierd met een gesp in de vorm van een wassende maan zit op een steen. Haar pijlkoker en speer rusten tegen een eik die dienst doet als rugleuning. De godin heerst over het koor van naakte nimfen die baden in de frisse bergrivier of zich door de zon laten drogen op de rotsen. Enkel Callisto ligt uitgestrekt. Twee dienaressen van Diana proberen haar te ontkleden. Callisto spartelt tegen en verschuilt zich achter haar teruggevouwen been. Zij lijkt klaar om te bevallen en smeekt Diana om een greintje genade. Maar die kijkt haar vol minachting aan en beveelt haar weg te gaan. **(V.D.)***

**Vertaald door Marianne Knop*

⁴³ OVIDIUS, *Metamorfofen*, II, 401-495.

Rust van Diana na de jacht

Figuur 13: J. Jordaens, *Rust van Diana na de jacht*, ca. 1640-1650, Parijs, Petit Palais, inv. PDUT00946

De mythe...

Diana is de dochter van Jupiter en Leto en de tweelingzus van Apollo. Zij is de godin van het licht, een rol die ze deelt met haar broer die vereenzelvigd wordt met de zon terwijl zij de maan verpersoonlijkt. Als godin van de jacht, van wouden en bergen werd zij het voorwerp van een uitzonderlijke cultus.

Haar populariteit bij kunstenaars en schrijvers – van de Oudheid tot de Moderne tijden – heeft ze te danken aan haar kuisheid, vrijgevochten karakter en passie voor de ongetemde natuur.

Om haar goddelijke en onafhankelijk temperament te benadrukken wordt zij vaak voorgesteld met een korte tunica, lopend in het bos. Soms zien we haar tijdens een gebeurtenis die haar koelbloedige karakter onthult, onpartijdig vanuit haar standpunt maar wreed vanuit het mannelijke oogpunt. Dit wordt geïllustreerd door het feit dat zij als eerstgeborene haar moeder gedurende acht dagen en nachten bijstaat bij de bevalling van haar tweelingbroer Apollo. Haar onmacht om Leto's ondraaglijke pijn te lenigen, doet haar de radicale beslissing nemen nooit kinderen te baren. Zoals Minerva verkrijgt zij van Jupiter de kuisheid. Minerva maakt haar tot koningin van de wouden, schenkt haar boog en pijlen en meer dan 60 nimfen. Een gevolg van jonge, prachtige maagden aanbidt Diana. Ze achtervolgen haar in het bos, jagen en baden met haar, zonder haar echter ooit te evenaren.

Ze dragen eveneens zorg voor haar attributen: boog, pijlen, pijlkoker, honden, herten en everzwijnen alsook de maan met wie ze de cyclus van 28 dagen delen. Sinds het begin der tijden wordt de praktijk van de jacht geassocieerd met de menselijke overlevingsdrang. Diana's opdracht bestaat echter vooral uit het handhaven van de harmonie tussen dieren, planten en mensen. Zo herstelt zij het onevenwicht veroorzaakt door natuurrampen of gebrekkig milieubeheer. Zij werkt dus intensief en rust slechts nu en dan.

Meer weten...

Jordaens stelt Diana voor in een moment van ontspanning zoals beschreven in de bucolische tekst van Ovidius: *“Er is een bergdal, rijk aan spitse sparren en cipressen, Diana's heilig jachtgebied (...) Ennaast borrelt een bron omhoog, doorzichtig vloeiend water, een wijde vijver door een groene plantenkraag omzoomd”. Als de godin vermoeid is van het jagen door de bossen, gaat zij haar kuise leden dikwijls in dat pure nat verfrissen; daar ook reikt ze pijlenkoker, lans en boog – maar nu ontspannen – toe aan één der nimfen, zij die meestal haar wapens draagt. (...) en de allerhandigste, Ismenus' dochter Crocale, mag haar het haar opbinden dat eerst wijd rond de schouders viel, zoals ook bij haar zelf.”⁴⁴*

Jordaens verdeelt de compositie in drie. In het middendeel ontspant Diana zich onder een geïmproviseerd baldakijn. Links houden enkele saters zich bezig met het offeren. Eén onder hen tracht een nimf te omhelzen die zich met een grimas losrukt terwijl de anderen lachend toekijken. De windhond in hun gezelschap laat het niet aan zijn hart komen.

Een tweede windhond in dezelfde houding observeert het gebeuren van op afstand. Samen met de rugwaarts gedraaide nimf vormt deze hond de overgang naar het rechter deel van de compositie. Hier ligt het wild opgestapeld terwijl een haas en een eend aan een tak zijn ophangen, klaar voor de slachting.

Jordaens mengt probleemloos verschillende legenden door elkaar. Ontembare, kuise vrouwen plaatst hij vrolijk samen met brutale saters. **(V.D.)** *

*Vertaald door Kathleen Adriaensen

⁴⁴ OVIDIUS, *Metamorfosen*, III, 138-252.

Colofon

Dit dossier werd gerealiseerd door Educateam naar aanleiding van de tentoonstelling *Jordaens en de Antieken* georganiseerd in de Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België van 12 oktober 2012 tot 27 januari 2013

Verantwoordelijke Educateam

Myriam Dom

Concept, coördinatie

Géraldine Barbery

Jean-Philippe Theyskens

Auteurs

Géraldine Barbery

Véronique Danneels

Marianne Knop

Sarah Marcel

Marleen Piryns

Julie Stouffs

Jean-Philippe Theyskens

Vertalingen

Marianne Knop, Isabel Vermote, Kathleen

Adriaensen, Marleen Piryns

Vormgeving

Géraldine Barbery

Cover: Piet Bodyn

Copyright

Dit dossier heeft een louter educatieve bestemming en kan onder geen beding gebruikt of gereproduceerd worden.

V.U.: Michel Draguet, Museumstraat 9 -1000
Brussel

©KMSKB 2012

Websites

Expo-jordaens@fine-arts-museum.be

www.extra-edu.be

Activiteiten Educateam

In de tentoonstelling *Jordaens en de Antieken* worden rondleidingen georganiseerd.

Vergeet onze Family day niet op 25 november 2012 !

Info : www.extra-edu.be en

www.expo-jordaens.be

**Koninklijke Musea
voor Schone Kunsten van België**

Om de tentoongestelde schilderijen van Jordaens beter te begrijpen, biedt Educateam u een dossier aan onder de titel « Who's who ». U vindt er tekst en uitleg bij de boeiende wereld van antieke goden en helden.

Wat hebben deze vreemde creaturen met hun onwaarschijnlijke avonturen ons vandaag nog te vertellen? Dit dossier maakt u wegwijs in de wirwar van namen en attributen.

Zoals veel van zijn tijdgenoten maakte Jordaens gebruik van antieke en iconologische bronnen waaronder de *Metamorfosen* van Ovidius. Hij is erin geslaagd de Grieks-Romeinse erfenis met een frisse en originele blik te benaderen.

EDUCATEAM

www.extra-edu.be

€ 5

JORDAENS